

ФІНАНСИ ГАЛУЗІ ТА ПІДПРИЄМСТВА

УДК 65.290

Єрмошкіна О.В.

ПОБУДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВИХ УМОВАХ

Розглянута сутність поняття “фінансовий потік”, проаналізовані існуючі підходи до визначення цього поняття у вітчизняній та закордонній літературі. Запропоновано структурно-логічну схему побудови моделі управління фінансовими потоками підприємства, розглянуті основні етапи побудови цієї системи.

The meaning of the concept “financial flow” has been considered. The existing approaches to the definition of this term in the domestic and foreign literature have been analyzed. The structure-logic scheme of financial flow management model building of an enterprise has been proposed. The main stages of creating this system have been considered.

Становлення та розвиток ринкових відносин в Україні вимагає від підприємств більш уважного підходу до управління фінансовими, матеріально-технічними, технологічними, трудовими та інформаційними ресурсами. Рух всіх цих ресурсів та в цілому діяльність підприємства, як і будь-якого суб'єкту господарювання, пов'язана з рухом грошових коштів, перерозподілом фінансових ресурсів між окремими структурними елементами підприємства, економічної системи держави та на міждержавному (зовнішньоекономічному) рівні.

Слід підкреслити, що теорія управління фінансовими потоками почала розвиватись в США після Другої світової війни [1]. Однак наявність дуже великої кількості різних підходів до визначення поняття “фінансового потоку”, які існують в літературі, обумовлює досить різне тлумачення і системи управління цими потоками і, завдяки цьому, важкість в оцінці ефективності системи управління потоками.

Аналіз літературних джерел показав, що найбільш поширеними категоріями при описі процесів фінансового менеджменту є грошовий потік [1, 4, 5, 7, 8], фінансовий потік [1, 2, 7], потік капіталу [4], потік фінансових (грошових) платежів [6]. При цьому в більшості літературних джерел фінансовий потік ототожнюється з грошовим потоком.

Поняття фінансового (грошового) потоку в більшості випадків тлумачиться як ряд послідовних надходжень та виплат грошових коштів в межах однієї фінансової операції або одного звітного періоду функціонування підприємства.

В той самий час при розгляді фінансового потоку, як потоку капіталу під потоком розуміється сукупність послідовних у часі актів надходження, перетворення та витрат капіталу, який генерується підприємством в процесі своєї господарської діяльності [4]. Однак, слід зауважити, що в класичній економічній теорії під капіталом розуміються не тільки капітал у грошовій формі, а і земля, трудові ресурси та нерухомість [18]. Тому в даному випадку ототожнення фінансового та грошового потоку з потоком капіталу на наш погляд не є коректним.

Слід зазначити, що фінансовий потік в літературі також розглядається як потік, пов'язаний з фінансуванням інвестицій [12]. При цьому виокремлюються поняття “фінансовий потік” та “потік реальних грошей”, який пов'язаний зі звичайною діяльністю

підприємства та генерується проектом в процесії його реалізації. На наш погляд такий розподіл понять не є вірним, оскільки інвестиції при реалізації проекту можуть здійснюватись в матеріальній та нематеріальній формі [20] і не носити грошовий характер.

В літературі підкреслюється, що поняття потоку протилежне поняттю „запаси”, тобто потік розглядається як динамічне явище однією з основних характеристик якого є час [1, 2]. При цьому М. В. Романовський відмічає, що платежі, які здійснюються підприємством у поточному (або звітному) періоді, є потоком, а заборгованість за податками перед бюджетом – запасом. При цьому виділяються декілька видів потоків: товарно-грошовий потік, грошовий потік та фінансовий потік. Автором відмічається, що здебільшого поняття „фінансовий потік”, яке застосовується у вітчизняній літературі у розумінні „грошовий потік”, не віддзеркалює сутність фінансів та підкреслюється, що поняття „фінансовий потік” доцільно застосовувати при описі потоків грошових коштів, які циркулюють між підприємством, бюджетом та позабюджетними фондами [1], тобто у сфері перерозподілу. Однак такий підхід до розуміння фінансових потоків на нашу думку невірно висвітлює як роль самих фінансів у економіці країни та сфері перерозподілу, так і сутність грошового потоку між підприємством та державою.

Згідно з дослідженнями Д. Хана [3] грошовий потік, який ототожнюється з фінансовим, являє собою надлишок коштів, який знаходиться у повному розпорядженні підприємства, згідно з яким здійснюється вимір можливостей внутрішнього фінансування та доходності підприємства.

Слід зазначити, що в практиці фінансового менеджменту виокремлюється і таке поняття, як грошовий оборот підприємства [1], який складається з руху грошових коштів підприємства за різними господарськими операціями на протязі звітного періоду.

Ототожнення поняття “фінансовий” та “грошовий” не є вірним. Це відмічається багатьма вітчизняними та закордонними авторами [1, 10]. В той самий час в цих же джерелах зустрічається ототожнення вказаних понять. Так, наприклад, поняття грошові кошти застосовується в розумінні фінансові ресурси. При цьому в якості одного з джерел наводиться статутний капітал, який згідно з діючим законодавством [18] може бути сформований як в грошовій, так і в матеріальній формі.

Для того, щоб дати чітке визначення фінансовому потоку слід визначитись з основними характеристиками, які власні поняттю “фінанси” та “потік”.

Згідно з теорією фінансів основними характеристиками поняття “фінанси” та “фінансовий” є грошовий характер фінансових відносин, розподільчий характер фінансових відносин, формування і використання грошових фондів [10, 11]. Розглянемо докладно кожен характеристику у відношенні до підприємства.

Більшість ресурсів, які використовуються підприємством у процесі своєї діяльності, проходять стадію грошової форми. З іншого боку в процесі господарчої діяльності ресурси видозмінюються і в кінці кінців надходять до підприємства здебільшого у грошовій формі. Звичайно існують операції підприємства, які пов'язані з рухом матеріальних ресурсів. Наприклад, бартерні операції, робота з давальницькою сировиною та інші. Однак, як свідчить аналіз операцій підприємств за 1999–2001 р.р., питома вага бартерних операцій та операцій з давальницькою сировиною суттєво знизилась, оскільки такі операції значно знижують фінансовий результат підприємств, а, відповідно, і реальні доходи їх власників. Таким чином, можна зробити висновок, що відносини підприємства з іншими суб'єктами господарювання в процесі перерозподілу фінансових потоків носять грошовий характер.

Розглядаючи таку характеристику, як “розподільчий характер фінансових відносин”, слід зазначити, що всі надходження фінансових ресурсів підлягають розподілу за відповідними напрямками та видами діяльності, структурними підрозділами. Згідно з теорією фінансового менеджменту [1, 3, 4, 7, 8], в структурі управління підприємством виділяються підрозділи

(центри) витрат, центри доходів (прибутку), центри інвестицій. При цьому, потоки перерозподіляються між цими структурними елементами для досягнення найкращого результату, тобто для прибуткової та безперервної роботи підприємства.

На наш погляд в структурі управління підприємством доцільно виділити підрозділи, які поглинають фінансові потоки (центр поглинання), генерують фінансові потоки (центр генерації), трансформують фінансові потоки із однієї форми в іншу (центр трансформації). При цьому критерієм віднесення того чи іншого підрозділу до відповідної групи є сума чистого фінансового потоку, яка генерується підприємством за визначений період часу. При такому групуванні структурних підрозділів підприємства можна стверджувати, що фінансові потоки перерозподіляються між відповідними центрами за системою, функціонування якої забезпечить найкращий для підприємства та його власників результат.

Як було зазначено вище, ще однією характеристикою поняття “фінанси” є формування та використання грошових фондів. Згідно з діючим законодавством [18, 19] підприємство може формувати фонди за рахунок реальних надходжень для соціального розвитку, майбутніх виплат, матеріального заохочення персоналу та інших цілей. Фінансовий потік, який надходить до підприємства, формує сукупний фонд, який потім розподіляється за відповідними напрямками діяльності та елементами. При цьому фонди носять цільовий характер, що обумовлює конкретні напрямки їх використання.

З розглянутого видно, що сукупність відносин, які виникають на підприємстві при формуванні, розподілі та використанні грошових коштів, можна визначити як фінансові, а рух цих коштів можна інтерпретувати як фінансовий потік.

Розглядаючи поняття “потік” слід зауважити, що, згідно з мовним тлумачником, потік визначається як “маса, що рухається”. При цьому надходження, розподіл та використання фінансових ресурсів здійснюється в умовах відносно постійної зміни швидкості потоку та напрямку його руху в окремих підрозділах. Як відмічається деякими авторами [2] фінансовому потоку властиві характеристики звичайного потоку у фізиці (ламінальність та турбулентність), а управління фінансовими потоками здійснюється шляхом комутації та регулювання швидкості потоку.

Якщо базуватись на теорії масового обслуговування [13], то вхідний потік може бути визначений, як сукупність вимог, що надходять в систему та потребують обслуговування, а вихідний – як результат обробки вимог системою. При застосуванні цих визначень до системи управління фінансовими потоками в якості вимог, що надходять до системи, слід розглядати заявки на розподіл фінансових ресурсів, які акумульовані підприємством, а в якості вихідного потоку – розподілені за цільовими напрямками використання фінансові ресурси.

Слід зазначити, що при управлінні фінансовими потоками, так само як і в теорії масового обслуговування, слід використовувати черговість обробки замовлень. Тобто, коли на підприємстві виникає замовлення на певні суми фінансових ресурсів, задоволення вимог повинно відбуватись згідно з визначеними пріоритетами функціонування та розвитку підприємства.

Необхідно підкреслити, що для фінансового потоку, як і для будь-якого іншого потоку, однією з важливих характеристик є час проходження потоку через систему. При цьому слід визначити релевантний період, на протязі якого рух фінансових коштів може бути визнаний потоком. Тобто, при оперуванні таким поняттям як “фінансовий потік” слід враховувати динамічність потоку.

Таким чином, в результаті проведеного аналізу існуючих підходів до поняття “фінансовий потік” можна дати наступне визначення цьому терміну.

Фінансовий потік – це сукупність розподілених у часі фінансових ресурсів, які у процесі функціонування підприємства акумулюються, розподіляються, трансформуються та використовуються за окремими центрами обробки потоку.

Як впливає з наведеного тлумачення фінансового потоку від ефективності управління цим потоком залежить і ефективність функціонування підприємства в цілому.

В теорії та практиці фінансового менеджменту виокремлюється комплекс задач, який необхідно вирішити при управлінні фінансовими потоками [1, 4]. Цей комплекс включає синхронізацію надходжень та виплат грошових коштів у часі та просторі, оптимізацію розміру коштів на рахунках та перехідного залишку грошових коштів, оптимізацію рівня реінвестування.

Для побудови ефективної системи управління фінансовими потоками підприємства слід приймати до уваги форму власності підприємства, масштаби його діяльності, особливості організації роботи з суміжними та дочірніми підприємствами, фінансово-кредитними інститутами. При вирішенні даної проблеми доцільно виділити наступні кроки:

1. Визначення належності підприємства до тієї чи іншої форми власності та встановлення особливостей внутрішньої організації його діяльності.
2. Визначення масштабів діяльності підприємства та ступеня охоплення ринків, що обумовлює особливості як організації фінансово-кредитної підтримки підприємств, так і організації і управління фінансовими потоками підприємства.
3. Виявлення базових фінансових потоків та напрямків використання фінансово-кредитної підтримки на підприємстві.
4. Встановлення основних "проблемних зон" фінансування та виявлення причин неефективного залучення, розподілу чи використання фінансових ресурсів підприємства.
5. Виявлення резервів використання фінансово-кредитної підтримки підприємства та оптимізації фінансових потоків підприємства.
6. Розробка основних заходів щодо усунення недоліків в організації фінансових потоків на підприємстві.

Принципова структурно-логічна схема побудови моделі управління фінансовими потоками на підприємстві наведена на рис. 1. Розглянемо поступово основні елементи наведеної схеми.

При визначенні належності підприємства до тієї чи іншої форми власності визначаються і можливі фінансові потоки, які обумовлені особливостями функціонування певної форми власності. Так, наприклад, якщо підприємство є закритим акціонерним товариством, то такий вхідний потік як надходження від вільного продажу акцій на відкритому ринку неможливий до тих пір, поки підприємство не змінить форму власності. В той же час для товариства з обмеженою відповідальністю не властивий такий вихідний фінансовий потік, як дивіденди. Тобто, форма власності підприємства обумовлює склад вхідних та вихідних фінансових потоків, визначає вимоги до початкового фінансового потоку (обсяг статутного фонду), порядок формування та розподілу фінансових потоків підприємства. Таким чином, можна зробити висновок, що форма власності є однією з базових характеристик при побудові системи управління фінансовими потоками ($i = 1, 2, 3, \dots, N$).

Наступним кроком в побудові системи управління фінансовими потоками підприємства, як зазначалось вище, є визначення внутрішніх особливостей його організації. При цьому, як видно з наведеної на рис. 1 схеми, додаткові можливості у подальшій оптимізації фінансових потоків надаються підприємству при наявності дочірніх підприємств однієї виробничої ланки та інших галузей, при наявності закордонних філій та відділень, споріднених фінансово-кредитних інститутів. При цьому слід зауважити, що при наявності дочірніх або споріднених підприємств постачальників ці структури групуються на підприємства-виробники та підприємства посередники. Аналогічне групування проводиться і по покупцям. Наявність відповідних груп обумовлює відповідні вхідні та вихідні фінансові потоки. Наприклад, якщо в структуру підприємства входить споріднене підприємство-виробник, яке постачає відповідну

продукцію даному підприємству, то існує можливість встановити більш прийнятну систему ціноутворення на сировину та систему розрахунків.

Таким чином, при віднесенні підприємства до тієї чи іншої групи, формується ще одна базова характеристика, яка обумовлює фінансові потоки підприємства і визначає напрямки вдосконалення системи управління фінансовими потоками – внутрішні особливості – $j = 1, 2, 3, \dots, M$.

Визначення масштабів діяльності підприємства доволі складна проблема. Теорія і практика вирішення даної проблеми [14] передбачає, що масштаби діяльності підприємства можуть бути визначені за сукупністю таких ознак, як кількість виробленої продукції, чисельність працівників, вартість основних фондів. При цьому відзначається, що значимість окремих показників варіюється в залежності від галузі. Згідно з чинним законодавством [18] основою для встановлення масштабів діяльності підприємства є його річний товарний оборот та чисельність працівників. Однак, слід зазначити, що при побудові системи управління фінансовими потоками найбільшу увагу слід приділяти співвідношенню перелічених вище показників з обсягами фінансових потоків, що проходять через підприємство. В результаті визначення належності підприємства до тієї чи іншої групи визначається третя базова характеристика – масштаби діяльності підприємства $k=1, 2, 3$.

При визначенні ступеня охоплення ринків слід виділяти підприємства, які орієнтуються на регіональний, національний (вітчизняний) та міжнародний ринки ресурсів та збуту. Підприємства цих груп суттєво відрізняються між собою можливостями з формування та розподілу фінансових потоків, що обумовлює значні відмінності в організації системи управління цими потоками.

Система управління фінансовими потоками підприємств кожної з зазначених груп визначається трьома базовими характеристиками: i – форма власності підприємства, j – особливості внутрішньої організації підприємства, k – масштаб діяльності підприємства. В результаті визначення наведених базових характеристик формується множина станів системи ($U(i, j, k)$) для подальшої побудови системи управління (рис. 2).

Після визначення базової позиції підприємства (вхідний стан системи) реалізуються наступні кроки, які вказані на рис. 1.

Слід зазначити, що при виявленні базових фінансових потоків підприємства доцільно виділити наступні основні системи його взаємодії: підприємство – покупець, підприємство – держава, підприємство – постачальник, підприємство – підприємство (внутрішній потік), підприємство – працівники, підприємство – виконавці послуг та робіт (соціальних заходів, ремонтних робіт, готелі, служби побутового сервісу, служби виробничого сервісу, юридичні та аудиторські служби, маркетингові служби, служби охорони, транспортні служби), підприємство – страхові компанії, орендар – підприємство – орендодавець, кредитор – підприємство, підприємство – акціонер, підприємство – боржник, емітент – підприємство та інші. Наведені системи взаємодії характеризуються відповідними фінансовими потоками, зміст яких регулюється ПБУ № 4 [9], ПБУ № 9 [15], ПБУ № 15 [16], ПБУ № 16 [17] та загальноприйнятною практикою діяльності підприємства.

Наступні кроки передбачають поетапну оптимізацію структури та напрямків руху фінансових потоків. Слід зауважити, що в результаті оптимізації фінансових потоків можливий перехід підприємства з початкового стану $U(i, j, k)$ до стану $U(i', j, k)$. Тобто, якщо за результатами оптимізації підприємству рекомендується змінити форму власності (наприклад, з ТОВ до ВАТ), то параметр i змінюється з $i=1$ на $i=2$. Аналогічна трансформація може відбутись при виокремленні з загальної структури підприємства окремих дочірніх підприємств, тоді змінюється параметр j . Тобто при реалізації p 'ятого етапу ті фінансові

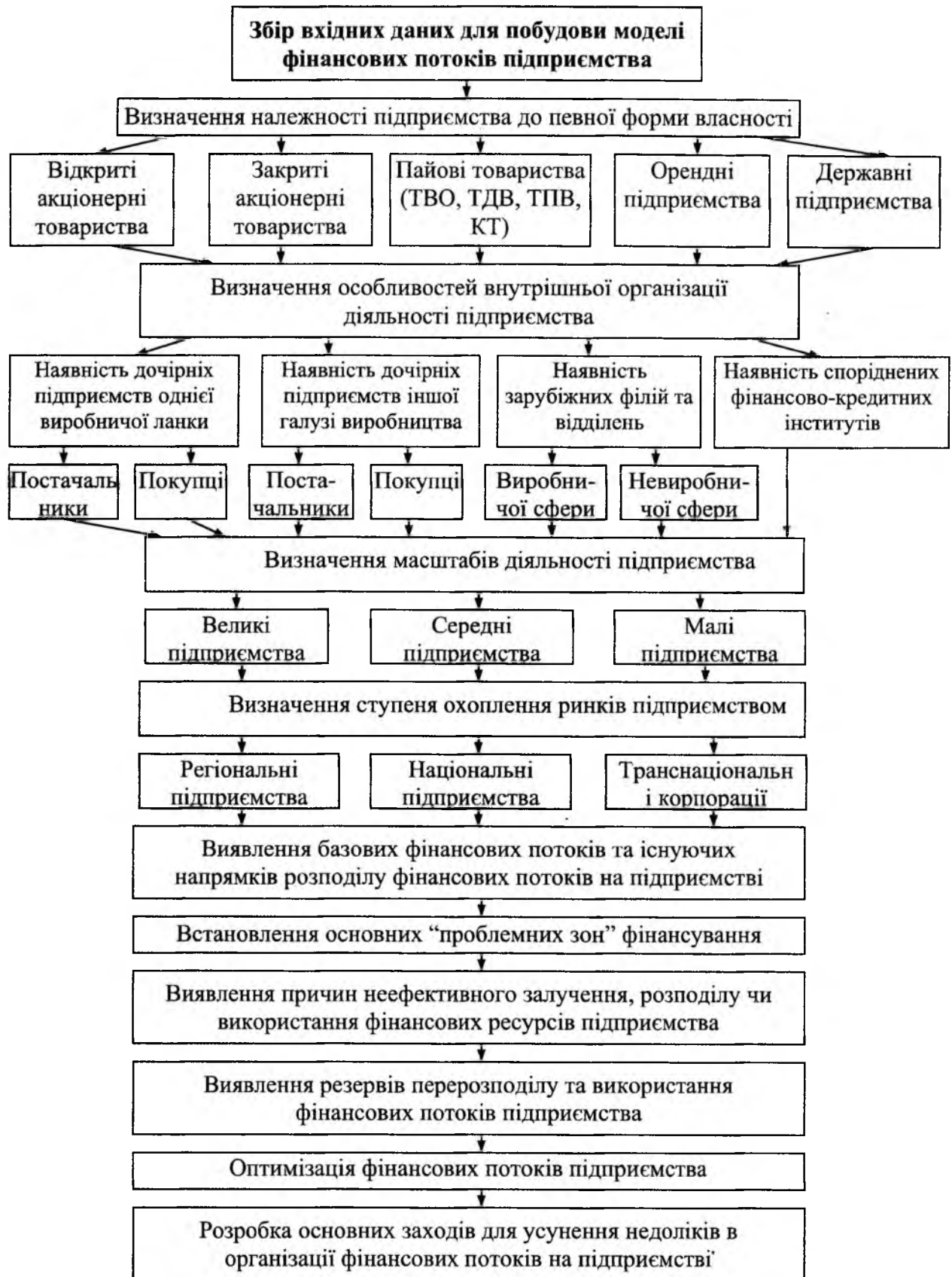
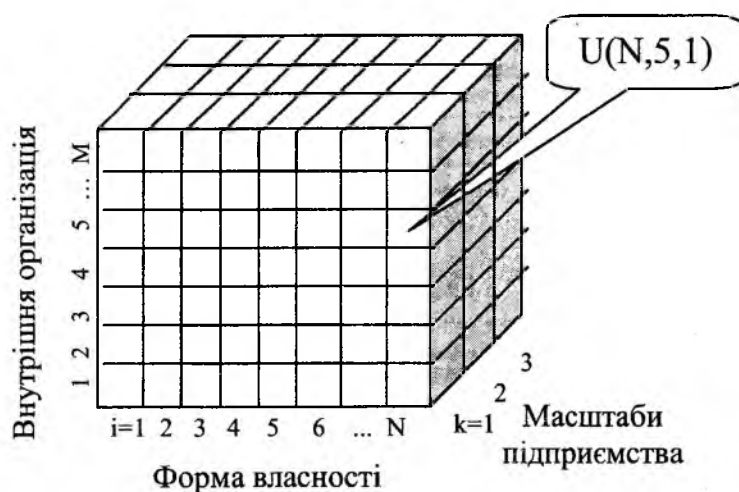

Рис. 1. Структурно-логічна схема побудови моделі управління фінансовими потоками на підприємстві

 Рис. 2. Множина станів системи $U(i, j, k)$

потоки та характеристики, які були невласиві підприємству у стані $U(i, j, k)$, розглядаються як можливі напрямки вдосконалення системи управління фінансовими потоками.

Таким чином, в результаті реалізації наведеної структурно-логічної схеми побудови системи управління фінансовими потоками підприємство зможе розробити таку систему формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, яка сприятиме покращенню результатів його діяльності і, відповідно, підвищенню конкурентоспроможності підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринку.

Література

1. Финансы предприятий: Учебник / Под ред. М.В. Романовского. – СПб.: "Издательский дом "Бизнес-пресса", 2000. – 528 с.
2. Финансовый поток. Скорость финансового потока. (Електрон. ресурс)/ спосіб доступу: URL: http://ntp-stv.nagod.ru/new_page_24.htm
3. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Пер. с нем. - М.: Финансы и статистика, 1997. – 586 с.
4. Бланк И. Управление использованием капитала. – К.: "Ника-Центр", 2000. – 656 с.
5. Алексеев Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). – К.: Видавничий будинок "Максимум". Тернопіль: "Економічна думка", 2000. – 592 с.
6. Статистика финансов: Учебник / Под ред. В.Н. Салина. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 816 с.
7. Шеин В.И., Жуплев А.В., Володин А.А. Корпоративный менеджмент: опыт России и США. – М.: ОАО "Типография "НОВОСТИ", 2000. – 280 с.
8. Фінанси підприємств: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 4-те вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 571 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 4 "Звіт про рух грошових коштів" // Бібліотека "Все про бухгалтерський облік. Нормативні документи", 2000 № 1, С. 20-24.
10. Фінанси: вишкіл студії. Навчальний посібник / За ред. Юрія С.І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.
11. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС, 2000. – 416 с.
12. Бернс В., Хавранек П.М. Руководство по оценке эффективности инвестиций / Пер. с англ. перераб. и дополн. Изд. – М.: АОЗТ "Интерэксперт", "ИНФРА-М", 1995. – 528 с.
13. Новиков О.А., Петухов С.И. Прикладные вопросы теории массового обслуживания. – М.: Советское радио, 1969. – 400 с.
14. Каменицер С.Е., Конторович В.Г., Пищулин Г.А. Экономика, организация и планирование промышленного предприятия. – М.: Госполитиздат, 1961. – 712 с.
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 "Запаси" // Бібліотека "Все про бухгалтерський облік. Нормативні документи", 2000 № 1, С. 35–38.

16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 "Дохід" // Бібліотека "Все про бухгалтерський облік. Нормативні документи", 2000 № 1, С. 49–51.
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 "Витрати" // Бібліотека "Все про бухгалтерський облік. Нормативні документи", 2000 № 1, С. 51–55.
18. Закон України "Про підприємства" (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – N 24. – ст.272
19. Закон України "Про господарські товариства" (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – N 49. – ст.682
20. Закон України "Про інвестиційну діяльність" (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 31. – с. 248

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Вишневським В.П. 02.09.03*

*Надійшло до редакції
19.08.03*